

Απόσπασμα από την ανακοίνωση μου στο συνέδριο: Νέα δεδομένα για την αρχαιολογική και ιστορική κληρονομιά. Ανάδειξη και διαχείριση χώρων και μνημείων στη Δυτική Ελλάδα και Ιόνια νησιά (1 και 2 Δεκεμβρίου 2017 στην Κέρκυρα)

Ζητήματα προστασίας και ανάδειξης του Μοντερνισμού στην Ελλάδα

Εικόνα 1 Villa Savoye, Le Corbusier 1931

Η προστασία και ανάδειξη της μοντέρνας αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα εμφανίζεται πλέον επιτακτική διότι εμπίπτει στη σύγχρονη διεθνή στρατηγική κριτικής αποτίμησης του ιστορικού περιβάλλοντος και αφετέρου επειδή αποτελεί ανδιαμφισβήτητα αναπόσπαστο τμήμα της νεοελληνικής ταυτότητας όπως αυτή διαμορφώθηκε στους κόλπους του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού του 20ου αιώνα. Το ενδιαφέρον της διάσωσης των έργων αυτής της περιόδου ανοίγει θεωρητικούς προβληματισμούς σε τρεις τουλάχιστον κατευθύνσεις:

A) στην ειδική αντιμετώπιση αρχιτεκτονικών έργων των οποίων οι δημιουργοί σε πολλές περιπτώσεις εξέφραζαν την αντίθεσή τους σε κάθε πράξη διατήρησης στοιχείων του παρελθόντος και συχνά είχαν μελετηθεί ως κατασκευές περιορισμένης διάρκειας

B) στη διερεύνηση νέων τρόπων διατήρησης διαφοροποιημένων σε σχέση με αυτούς των έργων προγενέστερων εποχών βάσει της θεωρητικών αρχών του λειτουργισμού και

Γ) στην εκπαιδευτική αξία που ανακύπτει από την μελέτη της διαδικασίας αναγνώρισης των αρχιτεκτονικών έργων του μοντερνισμού ως μνημείων (κάτω από το πρίσμα του Ν. 3028/2002)

Εικόνα 2 Mies van der Rohe

Οι ρίζες της μοντέρνας αρχιτεκτονικής θα μπορούσαν να αναζητηθούν ακόμη και στα μέσα του 18ου αιώνα, οι μοντερνιστικές θεωρίες στην αρχιτεκτονική αναπτύχθηκαν κυρίως στο πρώτο τέταρτο του 20ού αιώνα. Η ανάπτυξη των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών και η ταχεία ανάπτυξη των πόλεων, οι τεχνολογικές καινοτομίες και οι μετέπειτα εξελίξεις στη φυσική, τη μηχανική και την αρχιτεκτονική τεχνολογία, επηρέασαν σημαντικά την αρχιτεκτονική θεωρία της εποχής, που άρχισε να απορρίπτει τα διάφορα «στυλ».

Από τα μέσα του 19ου αιώνα οι θεωρητικοί του βικτωριανού στυλ βρίσκονταν σε μια αναζήτηση ενός στυλ στο πνεύμα των καιρών. Οι τρόποι που πίστευαν ότι θα μπορούσαν να το επιτύχουν ήταν μία ανάμειξη των στυλ, σύμφωνα με τους περισσότερο αισιόδοξους. Επίσης υπήρχαν μερικοί, για τους οποίους η λειτουργία, η συνεπής έκφραση δομής και υλικών και η λογική προσέγγιση των προβλημάτων του σχεδιασμού θα μπορούσαν να οδηγήσουν προς αυτήν την κατεύθυνση.

Ένας από τους σημαντικότερους στοχαστές του μοντέρνου κινήματος ήταν ο Αυστριακός Άντολφ Λόος, ο οποίος άφησε κείμενα εξίσου σημαντικά με την αρχιτεκτονική του. Το 1910 εξέδωσε το «*Διακόσμηση και έγκλημα*», ένα έργο που ύστερα από μια σύντομη εποπτεία της εξέλιξης της κοινωνίας και του ατόμου, ανάγει τις απαρχές της τέχνης στον ερωτισμό και στρέφεται σφοδρά εναντίον της διακόσμησης στην αρχιτεκτονική.

Εικόνα 3 Giuseppe Terragni 1929. Como

Συνεπώς στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στην Ευρώπη γεννιέται ένα νέο αρχιτεκτονικό κίνημα, (που αργότερα οι ιστορικοί το ονόμασαν Μοντερνισμό) το οποίο επιδίωξε να κόψει όλους τους στιλιστικούς και ιστορικούς δεσμούς με το παρελθόν, απορρίπτοντας οτιδήποτε θεωρείτο ως τότε «παραδοσιακό» όπως για παράδειγμα ο διακοσμητικός χαρακτήρας του κινήματος Art Nouveau. Ο μοντερνισμός αγκάλισε τις απόψεις εκείνων των φιλοσόφων που υποστήριζαν ότι οι «παραδοσιακές» μορφές τέχνης, αρχιτεκτονικής, λογοτεχνίας, θρησκευτικής πίστης, κοινωνικής οργάνωσης και καθημερινής ζωής ακολουθούσαν ξεπερασμένα πρότυπα.

Τα πρώτα κινήματα του 20ου αιώνα, όπως ο Φουτουρισμός και ο Κονστρουκτιβισμός έψαχναν να βρουν τις απαντήσεις στις μηχανές, στα υλικά, την τεχνολογία και τη δύναμη που αυτά προσέφεραν, σε τέτοιο σημείο που η λεγόμενη αισθητική της μηχανής έγινε αυτοσκοπός.

Οι στόχοι του μοντερνισμού ήταν ριζοσπαστικοί και για να απεμπλακούν από την καταπίεση του διάκοσμου και των ιστορικών στυλ, αντισταθμίστηκαν με την διακήρυξη της αντικειμενικότητας και την εξέλιξη των βιομηχανοποιημένων μεθόδων δόμησης.

Κάποιοι μέσα στο Κίνημα υποστήριζαν ότι η πιο καθαρή αρχιτεκτονική ήταν αυτή που παρέμενε στα χαρτιά , η ακόμη και στο μυαλό, άφθαρτη από την περιπέτεια της υλοποίησης της, μέσα σε μια ακατάστατη κοινωνία.

Εικόνα 4 Gropius 1938 , Μασσαχουσέτη.

Λίγες δημοσιεύσεις έχουν προκαλέσει και καθορίσει την πορεία της αρχιτεκτονικής όπως το «Για μια αρχιτεκτονική» του Ελβετού Σαρλ-Εντουάρ Ζενερέ, γνωστού ως Λε Κορμπυζιέ. Το 1923 ο Λε Κορμπυζιέ συγκέντρωσε τις θεωρητικές του αρχές και πολυάριθμες υποθέσεις, αρχικά δημοσιευμένες στο περιοδικό Esprit Nouveau, σε ένα μανιφέστο που καθόρισε ολόκληρο το ρεύμα του μοντερνισμού. Για τον Λε Κορμπυζιέ η αναζήτηση του «νέου πνεύματος» από τον μηχανικό απορρίπτει το ακαδημαϊκό περιβάλλον, στηρίζεται σε παραδείγματα του αρχαίου κόσμου όπως ο Παρθενώνας, τα οποία επανερμηνεύονται σχεδόν προκλητικά μέσα στη σύγχρονη βιομηχανική παράδοση. Ο μηχανικός οφείλει να δώσει λύση στα προβλήματα μιας κοινωνίας στην οποία επικρατούν οι μηχανές. Και η λύση αυτή είναι το «σπίτι – μηχανή για να κατοικείς

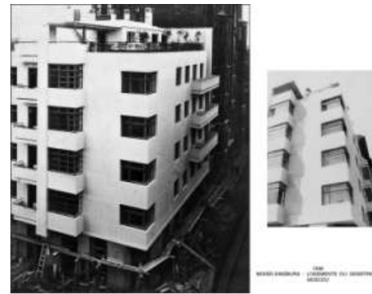

Εικόνα 5 Le Corbusier

Μέχρι το 1927 στην Έκθεση της Στουτγκάρδης, ο Διεθνής Μοντερνισμός έδωσε το παρόν του, ως προς τη μορφή της μοντέρνας αρχιτεκτονικής και του design: παρουσιάζοντας λευκά, ευθύγραμμα κτίρια με στενά παράθυρα από μέταλλο, το γυαλί και το μπετόν, έγιναν το υπόδειγμα των στόχων της μοντέρνας αρχιτεκτονικής.

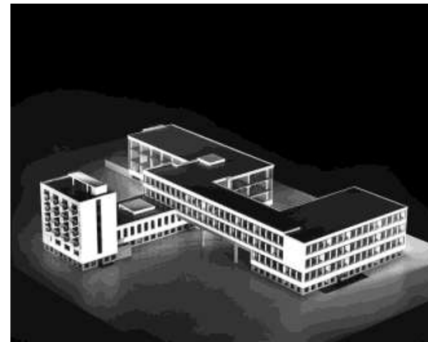
Έτσι το κίνημα που επιζητούσε να καταργήσει το στυλ, δημιούργησε απλά μια δική του εικόνα, που με τη σειρά της πίεζε για την αποδοχή της.

Την ίδια περίοδο έχουμε τον Ρωσικό Κονστρουκτιβισμό ενώ στη Ιταλία δημιουργείται σε συνέχεια του Φουτουρισμού, ο ιταλικός Ορθολογισμός (Razionalismo).

Εικόνα 6 Ρωσικός Κονστρουκτιβισμός

Αντίστοιχα στη Γερμανία προέκυψε η σύνθεση του Μπάουχαους, ενός κινήματος εικαστικών τεχνών. Η ίδρυση της σχολής του Μπαουχάους περιείχε τα σπέρματα μιας σύγκρουσης.

Εικόνα 7 Σχολή Bauhaus, Gropius 1932.

Η τέως ακαδημία καλών τεχνών της Βαϊμάρης με τη μακρά παράδοση στην τοπιογραφία μετονομάστηκε και απέκτησε έναν από τους σημαντικότερους μοντερνιστές αρχιτέκτονες του 20ου αιώνα., τον Βάλτερ Γκρόπιους που από το 1919 βρέθηκε στα ηνία της Σχολής και που τον έθελγαν όχι το παρελθόν ούτε το παρόν αλλά τα οράματα της τεχνολογικής προόδου, σε μια περίοδο πυρετώδη και ιδεολογικά φορτισμένη.

Στο Μανιφέστο του Μπάουχαους, ο Γκρόπιους, απευθυνόμενος σε ενδεχόμενους σπουδαστές του ιδρύματος, διατύπωσε με ωριμότητα ένα πρόγραμμα, που συνέδεε τον καλλιτέχνη με τον τεχνίτη σε έναν καινούριο τύπο δημιουργικής παραγωγικής εργασιακής διαδικασίας. Μέσα από αυτό διατυπωνόταν η θέση ότι οι πρώτες ύλες είχαν μία εγγενή διακοσμητική αξία και ότι στόχος ήταν η ενοποίηση καλών και εφαρμοσμένων τεχνών, μέσω μίας σύνθεσης της καλλιτεχνικής έκφρασης και της πρακτικής λειτουργικότητας η οποία θα απέρριπτε τα «περιττά» αισθητικά στολίδια και θα οδηγούσε σε μία νέα, καθαρά νεωτερική ενότητα τέχνης και τεχνολογίας.

Δημιουργήθηκε έτσι η βάση μιας καλλιτεχνικής παράδοσης προσανατολισμένης στον βιομηχανικό σχεδιασμό, σε μια σχολή όμως με δυσόινο μέλλον. Η σχολή του Μπαουχάους διήρκεσε όσο και η δημοκρατία της Βαϊμάρης, γεννήθηκε μέσα στα ανάμεικτα καταστροφικά και εφορικά συναισθήματα του τέλους του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, πολέμησε να επιβιώσει κατά τους χρόνους της αβασίλευτης δημοκρατίας και τελικά έκλεισε τον Απρίλιο του 1933, ήταν μια από τις πρώτες ενέργειες του Ναζιστικού κόμματος.

Το 1924, τέσσερα χρόνια πριν εγκαταλείψει το Μπάουχαους, ο Γκρόπιους εξέδωσε το πρώτο βιβλίο της σχολής με τίτλο *Διεθνής Αρχιτεκτονική* (Internationale Architektur). Το βιβλίο προσπάθησε να προσελκύσει το ενδιαφέρον του κοινού στη σύγχρονη αρχιτεκτονική, αλλά αποτελούσε περισσότερο μια φωτογραφική και σχεδιαστική απογραφή αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων μιας προόδου εργασιών της σχολής και λιγότερο ένα αρχιτεκτονικό μανιφέστο.

Οι κύριες απόψεις του Μοντερνισμού που κυριάρχησαν στον Ελλαδικό χώρο, ήταν αυτές του κινήματος του Μπαουχάους δεδομένου ότι η πλειοψηφία των καθηγητών του πολυτεχνείου, την συγκεκριμένη εκείνη περίοδο, προερχόντουσαν από την Γερμανική σχολή.

Η ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής του μοντέρνου κινήματος στα τέλη της δεκαετίας του '20 και ως την δικτατορία του Μεταξά οδηγεί σε ύφεση την προβληματική γύρω από το ζήτημα της παράδοσης στο πεδίο του πραγματοποιημένου έργου.

Επί δικτατορίας Μεταξά, το ζήτημα της παράδοσης επανέρχεται, στο πλαίσιο της γενικότερης συντηρητικής στροφής, περισσότερο με τους όρους μιας ανώδυνης πλαστικής άσκησης παρά ως αναγκαιότητα που πηγάζει από το αίτημα του αυτοπροσδιορισμού. Μόνο στο τέλος της δεκαετίας, με την έναρξη του πολέμου, η αναζήτηση γύρω από την αυτόχθονη αρχιτεκτονική κληρονομιά επανέρχεται με τρόπο δραματικό γιατί η αναδίπλωση στο λαϊκό δείχνει να αποτελεί το μόνο ασφαλές πολιτισμικό έρεισμα για την έκφραση των όποιων θεωρητικών ανησυχιών. Ήδη όμως έχει αρχίσει να εργάζεται και να γράφει ο Άρης Κωνσταντινίδης, ο οποίος επιστρέφει από την Γερμανία το 1936, σημειώνοντας αμέσως την παρουσία του.

Εικόνα 8 Οδείο Αθηνών, Ιωάννης Δεσποτόπουλος 1969.

Ως το 1930 οι απόφοιτοι της σχολής του Μετσόβιου Πολυτεχνείου, θα συμβάλουν σημαντικά στην οικοδόμηση αυτού που αποκαλούμε «ελληνικό μοντέρνο κίνημα». Οι νέοι αυτοί αρχιτέκτονες είχαν επαφές και εμπειρίες συλλογικής εργασίας σε έναν χώρο κοινό ήδη από την εποχή των σπουδών, εμπειρίες τις οποίες έχουν την ευκαιρία να επαναλάβουν στο πλαίσιο της σημαντικότερης εκδήλωσης του μοντέρνου στην Ελλάδα, στην ομάδα σχεδιασμού και κατασκευής νέων σχολικών κτιρίων, η οποία παρουσιάζει συμπαγή γενεαλογικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Από το σύνολο της ελληνικής μοντέρνας παραγωγής, τα σχολεία βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και κατά τη διάρκεια της παραμονής των

διάσημων ξένων αρχιτεκτόνων στην Αθήνα το 1933, με την ευκαιρία της διεξαγωγής του 4^{ου} Συνεδρίου CIAM, το οποίο συμπίπτει με μια στιγμή ιδιαίτερα λεπτής ισορροπίας στον τόπο μεταξύ μοντέρνων και συντηρητικών τάσεων.

Εικόνα 9 Δημοτικό σχολείο Ληξουρίου, Θεοδοσίου Βαλεντίνης 1933

Το πολιτισμικό κεφάλαιο της δεκαετίας του '30 κατά την οποία δημιουργήθηκε και επιχειρήθηκε να εκφραστεί μια νέα αντίληψη στον σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική με ερείσματα κυρίως ευρωπαϊκά και με μεσογειακές συνιστώσες, -παράλληλα με την διαμόρφωση μιας ντόπιας αστικής τάξης – εξανεμίστηκε κατά την δεκαπεντάχρονη περίοδο δικτατοριών και πολέμων που ακολούθησε με αποτέλεσμα την καταστροφή κάθε έννοιας αστικότητας και βιωσιμότητας του δημόσιου χώρου.

Εικόνα 10 Παλαμαϊκή σχολή, Περικλής Γεωργακόπουλος 1932

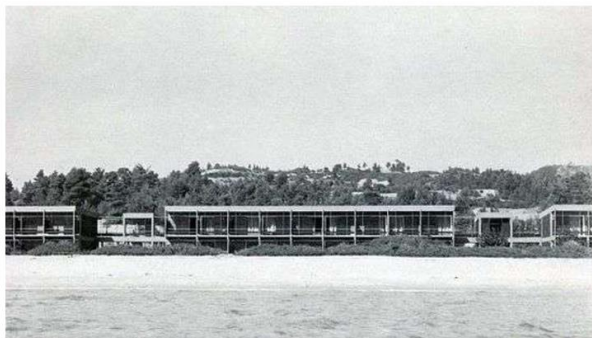
Οι εκφραστές του Μοντέρνου κινήματος στην Ελλάδα, που δημιούργησαν από τα τέλη της δεκαετίας του '20 ήταν μια σειρά από ελπιδοφόρους αρχιτέκτονες οι οποίοι μετέφεραν αυτούσια τους καρπούς των παραπάνω αρχιτεκτονικών κινήμάτων που δραστηριοποιήθηκαν στο σύνολο σχεδόν της Ευρώπης εφαρμόζοντας τους σε συνδυασμό με την τοπική παράδοση του κατασκευάζειν η οποία εμπεριέχει κοινό λεξιλόγιο με αυτό που ονομάζεται Μεσογειακή συνιστώσα στην αρχιτεκτονική.

Το Μοντέρνο κίνημα στη χώρα μας εκφράστηκε κυρίως με δημόσια κτίρια αλλά και με ιδιωτικά.

- 1) Δημόσια κτίρια: Σχολικά κτίρια (πρόγραμμα Γεωργίου Παπανδρέου, Εργατικές κατοικίες, Ξενοδοχειακές μονάδες, τα γνωστά ΞΕΝΙΑ του ΕΟΤ. Ενημερωτικά σας αναφέρω ότι τα ξενοδοχεία και τα Μοτέλ ΞΕΝΙΑ στην Ελλάδα ανέρχονται στον αριθμό 41 σύμφωνα με τον πίνακα που έχει συνταχθεί τον Φεβρουάριο του 2005 από το ΥΠΠΟ και είναι κατασκευασμένα το χρονικό διάστημα από το 1953 έως το 1966.
- 2) Ιδιωτικά κτίρια: Βιομηχανικά κτίρια, μεμονωμένες κατοικίες και πολυκατοικίες ιδιαίτερα κατασκευές του μεσοπόλεμου.

Εικόνα 11 Ξενία Ναυπλίου, Ιωάννης Τριανταφυλλίδης 1961

Εικόνα 12 Ξενία Παληούριου Άρης Κωνσταντινίδης 1962

Εικόνα 13 Δημοτική αγορά Κυψέλης, Αλέξανδρος Μεταξάς 1935

Εικόνα 14 Κατοικίες στην Φιλαδέλφεια, Άρης Κωνσταντινίδης 1957

Εικόνα 15 Κατοικίες στην Λ. Αλεξάνδρας, Λάσκαρης και Κυριακού 1935

Έργο της υπηρεσίας

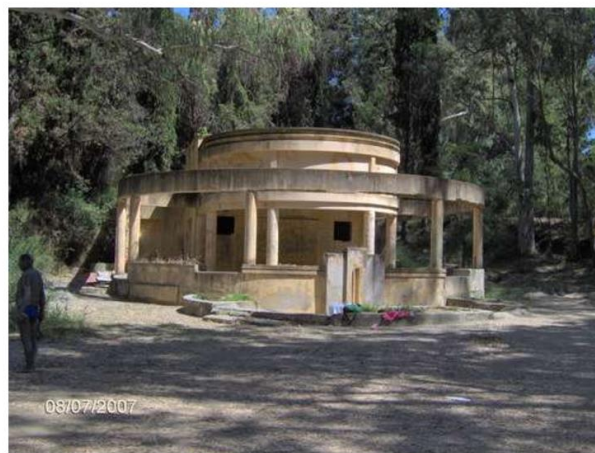
Ήδη από τις αρχές του 2000 η Υπηρεσία μας έχει ασχοληθεί με την καταγραφή, τεκμηρίωση και εν συνεχεία τη σύνταξη έκθεση τεκμηρίωσης για τον χαρακτηρισμό ή μη κτιρίων που εκφράζουν το Μοντέρνο κίνημα. Σύμφωνα με το αρχείο της Υπηρεσίας μας, κτίρια του Μοντερνισμού ή και αυτά που εκφράζουν ή μαρτυρούν τις καταβολές του κινήματος έχουν χαρακτηριστεί 5 σε εκκρεμότητα για χαρακτηρισμό βρίσκονται 7 κτίρια. Στην περιοχή της αρμοδιότητάς μας, υπάρχουν αρκετά κτίρια δηλωτικά του Μοντερνισμού που μέχρι σήμερα δεν έχουν ακόμα αντιμετωπιστεί με κριτήρια προστασίας για τους λόγους που έχουν να κάνουν με την γενικότερη αντίληψη μνημείων κλπ

Εικόνα 16 Γυμνάσιο Αμαλιάδας 1932

Εικόνα 17 Εργοστάσιο ΚΥΚΝΟΣ ,Ηλεία 1962

Εικόνα 18 Υδροθεραπευτήριο Κυλλήνης

Εικόνα 19 Βίλα Λαδόπουλου Πάτρα

Μέσα στα πλαίσια της προστασίας όσο αφορά στα νεώτερα μνημεία ο Ν. 3028/2002 περί προστασίας αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτισμικής κληρονομιάς στο άρθρο 6 παράγραφος 10 αναφέρει «*Η κατεδάφιση νεότερων ακινήτων που είναι προγενέστερα των εκαστοτε εκατό τελευταίων ετών ή η εκτέλεση εργασιών για τις οποίες απαιτείται η έκδοση οικοδομικής άδειας, ακόμα και αν τα ακίνητα αυτά δεν έχουν χαρακτηρισθεί μνημεία, δεν επιτρέπεται χωρίς την έγκριση της Υπηρεσίας. Για το σκοπό αυτόν ο ενδιαφερόμενος γνωστοποιεί στην Υπηρεσία ότι προτίθεται να προβεί σε αυτήν. Η έγκριση θεωρείται ότι έχει χορηγηθεί εάν μέσα σε τέσσερις (4) μήνες από τη γνωστοποίηση δεν συντελεστούν οι διατυπώσεις δημοσιότητας της εισήγησης για το χαρακτηρισμό του ακινήτου που προβλέπονται στην παράγραφο 5.*»

Θα επιθυμούσα στο σημείο αυτό να κάνω έναν παραλληλισμό με τον αντίστοιχο σχετικό νόμο 42/2004 “Codice dei Beni Culturali” της γειτονικής μας Ιταλίας, ο οποίος αναφέρει στο άρθρο 10 που αφορά στην προστασία των “Beni architettonici” το πολιτιστικό κτιριακό απόθεμα της χώρας αναφέρει τα παρακάτω:

Για τα κτίρια ιδιοκτησίας δημόσιου όταν είναι κατασκευασμένα προγενέστερα των 70 ετών εξετάζονται κάτω από το πρίσμα χαρακτηρισμού ή μη.

Για τα ιδιωτικά κτίρια το όριο μεταβάλλεται από τα 70 χρόνια στα 50.